

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ВІСНИК
ЖИТОМИРСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Випуск 1 (82)

Науковий журнал,
заснований у серпні 1998 року

Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
Житомир
2016

УДК [130.2:572]:316.613.434

В. М. Слюсар,

кандидат філософських наук, доцент, докторант
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

vadmyks1@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5593-0622

СОЦІАЛЬНЕ НАСИЛЛЯ: ЗМІСТ І ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ У ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

У статті аналізуються різні класифікації форм насилля. Автор розглядає типологізацію насилля за суб'єктом і спрямованістю, виокремлюючи самоспрямоване, міжособистісне та колективне насилля, у контексті їх реалізації у періоди соціальних трансформацій. Також автор акцентує увагу на політичному (в т. ч. революційному та концентрованому) та економічному насиллі, виявляє особливості реалізації фізичного, структурного та системного насилля.

Ключові слова: насилля, форми насилля, соціальне насилля, колективне насилля, фізичне насилля, структурне насилля, системне насилля.

Актуальність. Сучасні суспільно-політичні процеси в українському суспільстві позначаються послабленням одних форм насилля, пов'язаних із політичною та економічною сферою, та домінуванням інших – насиллям з боку організованих груп, стихійним, ірраціональним насиллям. Насилля як онтологічна характеристика соціального буття виявляється у всій повноті своїх форм, але соціальні трансформаційні процеси виявляють домінування одних форм над іншими. Це визначає детермінативну роль насилля щодо характеру соціальних трансформацій, що актуалізує наукові пошуки стосовно визначення його форм та встановлення закономірностей їх утвердження на конкретних історичних етапах розвитку суспільства.

Незважаючи на актуальність цієї проблеми, у науковій літературі немає єдиного підходу до визначення поняття "насилля", його сутності та основних характеристик, а вивчення особливостей реалізації різних форм насилля у залежності від стадій соціальних трансформацій так не набуло системного характеру. **Метою** статті є визначення змісту й характеру реалізації соціального насилля у контексті трансформаційних процесів, а також з'ясувати особливості його форм.

Проблема насилля була і залишається актуальним предметом дослідження як у філософських науках, так і багатьох інших, які охоплюють соціогуманітарну сферу життя. Зокрема аналізується насилля як соціальний феномен, форми та принципи його реалізації. Здійснюються спроби системного аналізу цього соціального феномену та форм його проявів у міждисциплінарній площині, зокрема у колективних монографіях "Насилля: тенденції, структури, проблеми аналізу" (за ред. В. Гайтмейєра та Г.-Г. Зьоффнера), "Міжнародний довідник з насилля" (за ред. В. Гайтмейєра та Дж. Хейгана), "Насилля: міждисциплінарний довідник" (за ред. К. Гудеуса та М. Кріст). Безперечно, важливим науковим здобутком для дослідження різних аспектів вияву насилля є визначення змісту та форм насилля, а також ролі волі як його інструменту в контексті дослідження проблем війни Г. Гофмайстером, виявлення економічного, політичного, соціокультурного та психологічного коріння насилля А. Дмитрієвим та І. Залісіним, спроби комплексного аналізу соціального насилля Я. Гілінським та фізичного Я. Ф. Реємтсмом. Проблема насилля є предметом дослідження вітчизняних науковців. Насилля як предмет філософських рефлексій розкрито у працях В. Остроухова. Особливості здійснення насилля у XX столітті та аналіз сучасних пошуків шляхів його подолання є предметом монографії П. Сауха "XX століття. Підсумки". Різні аспекти вияву соціального насилля розглядаються і в дисертаційних дослідженнях українських філософів, зокрема їх авторами осмислено роль насилля під час воєн в історично-цивілізаційному зрізі (В. Мандрагеля), насилля в інформаційному суспільстві (Д. Метілка).

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі у галузях філософії, соціології, психології, політології, педагогіки здійснено багато спроб класифікації типів, форм і видів насилля на основі різних підстав. Виявлення сутності насилля та форм його реалізації у філософських науках передбачає застосування загальнонаукових методів, передусім методу системного аналізу для встановлення послідовності та характеру взаємозв'язку між конкретними виявами насилля. Здійснення класифікації, визначення її критеріїв передбачає використання таких методів, як аналіз, синтез, узагальнення, індукція, дедукція, аналогія. Визначимо основні класифікації насилля. У праці "Всесвітня доповідь про насилля і охорону здоров'я" автори пропонують типологізацію насилля за суб'єктом і спрямованістю, виокремлюючи самоспрямоване, міжособистісне та колективне насилля [1: 6]. Це насилля, завдане суб'єктом самому собі чи насилля, завдане іншою людиною або малою соціальною групою, чи насилля завдане чисельними групами (наприклад, державою, організованими політичними групами, терористичними організаціями). Насилля, спрямоване на самого себе виражається, як правило у самогубстві та навмисному членушкодженні. Міжособистісне виражається у формах сімейного насилля та насилля над інтимним партнером, яке передбачає, що суб'єкт і об'єкт насилля мають тривалі стосунки між собою, та насилля спільноти, за умов відсутності таких стосунків.

Обидва типи насилля не мають прямого впливу на соціальні трансформації, а лише опосередкований. Акт вчинення самоспрямованого чи міжособистісного насилля може функціонально набути форму провокації, яка спричинить утвердження в суспільстві відповідної форми колективного насилля, яка, у свою чергу, зумовить початок структурних трансформаційних процесів. Історичним прикладом можуть слугувати акт самоспалення Мухаммеда Буазізі 4 січня 2011 року як поштовху до Революції в Тунісі ("Жасминової революції") та чисельних акцій протесту в арабських країнах, в яких загалом понад 20 осіб, натхненні вчинком М. Буазізі, також здійснили акти публічного самогубства. Міжособистісний конфлікт між А. Конєцпольським та Б. Хмельницьким та акт міжособистісного насилля з боку першого спровокували через збройну відповідь другого національно-визвольну війну. Іншим аспектом вираження зазначених форм насилля є їх типовість, яка виявляється або у масовості, або визначає якісно інший характер соціальної взаємодії у певних сферах. Так, збільшення кількості самогубств виявляє стан кризи соціального розвитку, що, у свою чергу, призводить до домінування відчуття страху, ставлячи під сумнів доцільність існуючих соціальних норм та правил. Типовість членушкодження під час воєн, особливо в XX столітті, для якого характерна загальна мобілізація, засвідчує небажання широких верств населення брати в них участь. А отже, ідеологія як складова суспільної свідомості неадекватно відображає зміст, динаміку і характер перебігу соціальних процесів, актуалізує необхідність її трансформації. Збільшення кількості міжособистісних конфліктів та їх вираження у міжособистісному насиллі фіксує зростання рівня агресії в суспільстві, що детермінує характер соціального розвитку, спричиняючи соціальні трансформації.

Колективне насилля – це "інструментальне використання насилля людьми, які ідентифікують себе як члени групи, незалежно від того чи ця група тимчасова, чи має більш постійну ідентичність, проти іншої групи чи компанії людей, з метою досягнення політичних, економічних чи соціальних задач" [1: 215]. Відтак, колективне насилля виражається у формах соціального, політичного та економічного насилля. Види політичного насилля: війна, тероризм, державне насилля (геноцид, репресії) і т. д. Економічне насилля, яке також здійснюється чисельними групами, вирізняється умотивованою економічною вигодою. Види економічного насилля: напади з метою зруйнувати ділову активність, економічні санкції, відмова в доступі до певних сфер послуг і т. д.

Деякі вчені, зокрема К. Гудеус, виокремлюють колективне насилля як форму соціального насилля. Колектив стає суб'єктом насилля у конкретних політичних контекстах, зокрема ця форма виявляється як одна із складових диктатури, під час воєн. Колективне насилля спрямоване проти дискурсивно і перформативно сконструйованих об'єктів (націй, етнічних груп, політичних груп і т. д.) і приймає форми "ми"- та "вони"- диференціації [2]. Варто, на нашу думку, погодитися саме з цією позицією, оскільки поняття "колективний" є вужчим за обсягом, ніж "соціальний", і акцентує увагу не стільки на значній кількості суб'єктів та об'єктів насилля, тобто на масовості, скільки на характері взаємозв'язку між членами спільноти, зокрема спільній меті, узгодженості в її досягненні, самоврядності. Тому варто говорити про соціальне насилля, яке виражається у формах політичного, економічного та колективного. Відтак, колективним насиллям можна назвати насилля, суб'єктом якого є організовані соціальні групи, які здійснюють насильницькі дії як відносно інших індивідів та груп, суспільства загалом, так і на кожного свого члена, який за таких умов не може виражати альтернативні ідеї, шляхи розв'язання проблем тощо. Відтак, колективне насилля – це важкі утиски життєздатності колективів меншин за дискримінуючими домінуючими цінностями культури, інституційними правилами або розподілом ресурсів для того, щоб забезпечити дотримання інтересів власного колективу за рахунок інших колективів [3: 118]. В. Ферретті виокремлює наступні різновиди колективного насилля за формами дискримінації: дискримінація через засоби масової інформації (дискримінаційне зображення минулого, дискримінація через розважальні чи / та інформаційні медіа, у доступі до ЗМІ), обмеження колективної ідентичності (дискримінація мовами, заборона імені ідентичності, специфічно колективного одягу, обмеження свободи культів), обмеження міжособистісних відносин (ускладнення чи заборона змішаних релігійних чи етнічних зв'язків та шлюбів), дискримінація і виключення з територіально-гегемонного колективу (податкова дискримінація, обмеження громадянських прав, стигматизація, дискримінація у користуванні колективною інфраструктурою, в економічному житті, обмеження професійної діяльності), дискримінація у використанні ресурсів території (обмеження чи позбавлення прав власності, обмеження у поселенні, у доступі до природних ресурсів і т. д.) [3:118–119]. Видами колективного насилля є також бандитизм, насилля в організаціях, що функціонують за тоталітарним принципом.

Однією з основних форм насилля, яка детермінує соціальні трансформаційні процеси, є політична. Політичне насилля – це насилля, спрямоване на збереження чи зміну суспільних чи міжнародних порядків та станів, яке реалізується у наступних видах: війна, вигнання, геноцид, переслідування, репресії "зверху", повстання, терористичні акти "знизу" [4: 18].

Важливою ознакою політичного насилля, яка визначає його організаційний характер та спрямованість на запобігання появі ірраціональних форм насилля, є компетентність. Погодимось з Г.-П. Нольтінгом, що той, хто "схильний до насилля" за певними мотивами чи установками, не завжди володіє навиками до здійснення насилля, а відтак у політичному полі насилля опирається на широкий спектр компетентностей, яким

навчаються [4: 29]. При чому це навчання не зводиться винятково до владних інституцій таких як армія та поліція. Це можуть бути терористичні військові табори. А от здійснення самого політичного насилля передбачає кооперацію індивідів, які мають як різні мотиви та установки, так і компетенції. На основі компетентності об'єднуються для відкоригованої спільної дії структуровані ієрархічно різні суб'єкти політичних процесів як носії насилля, зокрема політичні фанатики, авантюристи, садисти, розсудливі владні стратеги, покірні громадяни і т. д. Таким чином, через оволодіння навиками до насилля, здійснюється організований вплив на соціальні процеси, на соціальну трансформацію.

У цьому контексті польський дослідник Д. Мідер, досліджуючи детермінанти політичного насилля, вказує на дуалізм західної культури у поглядах на ролі останнього в соціальних трансформаціях. З одного боку в ній засуджуються будь-які прояви насилля, вони визначаються як антитеза демократії, а з іншого – здійснюється зловживання насиллям та його стандартизація у політичній практиці. Європейська культура розвивалася завдяки політичному насиллю у формі завоювань, воєн, колоніалізму, експлуатації та на основі політичних і соціальних революцій, переворотів та етнічних конфліктів [5: 190]. Звісно, і будь-яка інша культура розвивається під впливом цих же факторів, але по-перше, для них, як правило, не властива зазначена амбівалентність, яка, по-друге, з часів Французької революції супроводжується з одного боку підтриманням гасел свободи, рівності та братерства, а з іншого – утвердженням віри в очищувальну силу війни та терору.

Різновидом політичного насилля, яке актуалізується під час соціальних трансформацій і може виступати їх інструментом, є революційне. Знаменитому визначенню К. Марксом насилля як повивальної бабки будь-якого старого суспільства, коли воно вагітне новим, передує акцент на його політичному характері, оскільки він, аналізуючи соціальні процеси, пов'язаний із перетворенням грошового капіталу, утвореного через лихварство і торгівлю, у промисловий капітал. К. Маркс визначає основним механізмом цього перетворення державну владу, яка реалізується через концентроване та організоване соціальне насилля [6: 760–761]. По суті революційне насилля у К. Маркса постає економічною потенцією. Німецький неомарксист В. Беньямін наголошує, що революційне насилля – єдина форма насилля, яка має можливість існування за межами права. В. Беньямін зазначає: "Якщо насиллю забезпечено його існування по іншу сторону права як чистого й безпосереднього, то цим доводиться, що й революційне насилля є можливим, людиною не повинна підтверджуватися найвища маніфестація чистого насилля" [7: 202]. В. Беньямін виводить певний вид маятникового руху між функціями насилля: правопідтримуюче насилля не може похитнути свій неправовий характер, тому провокує бунтівну реакцію з метою встановлення нового права.

М. Бухарін розвиваючи ідею революційного насилля у руслі марксистської ідеології у контексті розуміння насилля як бабки-повитухи старого суспільства, протиставляє йому "концентроване насилля". Воно стає, на його думку, контрреволюційним фактором, але при цьому, метою революційного насилля є формування нових виробничих відносин через створення нової форми "концентрованого насилля" [8: 162]. Діалектика взаємодії цих форм дозволяє розглядати насилля водночас і як руйнівний фактор, і як силу зчеплення, організації суспільства та суспільних відносин. У контексті розробки ідеї диктатури пролетаріату він визначає коротко зміст "концентрованого насилля" як насилля, що спрямоване проти низки верств, класів, груп (капіталістів, банкірів, невиробничої адміністративної аристократії, буржуазних підприємців-організаторів та директорів, кваліфікованої бюрократії, інтелігенції, офіцерства, крупного заможного селянства, міської буржуазії та духівництва), які неминуче, на його думку, ведуть активну боротьбу проти пролетаріату. Метою цієї форми насилля є дезорганізація та пригнічення об'єкта. Її специфіка полягає у згуртуванні "навколо основного кристалізаційного пункту соціально-революційної енергії – диктатури пролетаріату", що, у свою чергу, призводить до прискорення процесу "розкладу старої психології" [8: 163]. Утім, ця форма насилля у подальших наукових розвідках М. Бухаріна не набула концептуалізованого характеру, а, по суті, уособлювалася з насиллям державної влади.

Аналіз функціонування економічної форми насилля у контексті соціальних трансформацій варто розглядати у двох площинах: визначення специфіки різних видів насилля, пов'язаних з економічною діяльністю та виявлення сутності насилля економіки загалом. Звісно, види насилля, які належать до першої площини, зокрема організована злочинність, торгівля людьми, наркотиками, кіднепінг, рекет, передбачають отримання економічної вигоди та прибутків суб'єктам насилля, а їх реалізація у суспільстві через нормативно-правові акти визнається як злочинна. Тут превалує застосування прямих форм насилля. Друга ж площина характеризується передусім здійсненням непрямих, які впливають на відповідні соціальні структури і реалізується через нерівномірність розподілу ресурсів, соціальну несправедливість, і не сприйматися значною частиною суспільства як злочин. Так, наприклад, контрабанда як економічна злочинність сприяє потрапити на ринки товарам за меншою ціною в силу уникнення митних стягнень, акцизів та інших зборів, що схвалюється населенням як споживачами. Утім, цей економічний злочин сприяє утвердженню "тіньової" економіки та зменшенням прибутків цього ж населення.

Стосовно взаємозв'язку економічної форми насилля і соціальних трансформацій, варто зазначити, що переважна більшість трансформаційних процесів призводять до послаблення економічних взаємозв'язків, збільшення кількості безробітних, посилення професійної маргіналізації. Водночас, зміни у соціально-

економічній системі суспільства активізує діяльність індивідів, які мають найслабші взаємозв'язки, а відтак, враховуючи, що вони "не вписані" у систему усталених норм та правил економічного життя, ці індивіди виступають агентами насилля, спрямованого на їх руйнування та встановлення нових. Звісно, їх діяльність визнається суспільством як злочин, але при цьому, як правило, у ньому відсутні ефективні механізми опору.

Норвезький дослідник проблеми насилля Й. Гальтунг запропонував типологію насилля за характером дії, виокремивши три пари: навмисне та ненавмисне; очевидне та латентне; особисте та структурне. Кожна з останньої пари, у свою чергу, поділяється на фізичне та психологічне, з об'єктом та без об'єкту. Ця типологія знайшла подальший розвиток у наукових розвідках у науках соціогуманітарної сфери, також зазнавала критики. Спроби з'ясувати суть насилля, його соціальний зміст та особливості функціонування у суспільстві з метою розробки теоретичного базису соціальних взаємовідносин без насилля дозволити науковцям виокремити у залежності від наявності суб'єкта дії (актора) та відповідно до нього характеру соціального вияву наступні форми насилля: фізичне, структурне, системне. Фізичне насилля постає насиллям прямої дії, тобто здійснюється конкретними індивідами, а для структурного та системного індивід функціонально постає радше інструментом насилля, ніж його суб'єктом, тут наявні певні структури та системи, які знеособлено й продукують насилля.

Фізичне насилля – це форма насилля, яке передбачає завдання шкоди об'єкту тілесним чином. Й. Гальтунг пропонує розрізняти "біологічне" насилля та "суто фізичне насилля". "Біологічне" насилля – це насилля, яке зменшує тілесну здатність об'єкта, а "суто фізичне насилля" збільшує обмеження на людські рухи (наприклад, ув'язнення, гетто) [9: 169]. Проблема фізичного насилля варто, на нашу думку, пов'язувати із процесом цивілізування. У цьому контексті погодимось з Н. Луманом та Д. Бекером, які акцентують увагу на детермінації фізичним насиллям соціальної поведінки, тобто така форма насилля визначає її зміст лише у короткостроковій перспективі, тоді як у довгостроковій (наприклад, стосовно поширення влади на певну територію, торгівлі на великих відстанях, функціонування освіти) його дія неефективна. Таким чином, використання фізичного насилля дозволяє на основі страху фізичного болю заперечити визначені його суб'єктом як неактуальні соціальні норми та правила. На інших етапах трансформації фізичне насилля має передусім локальний характер.

Іншим аспектом вияву фізичного насилля у контексті соціальних трансформацій варто визначити її детермінованість процесами диференціації суспільства. Результатом цих процесів є суттєве ослаблення влади, яка має опору передусім на структурно зумовлені залежності, а відтак, вона отримує функціональну специфічність та втрачає, відповідно, локалізацію. А це, у свою чергу, актуалізує пошук нових основ влади, які можуть застосовуватися універсально. Такими основами є фізичне насилля. Таким чином, структурна диференціація спричиняє трансформаційні процеси, контроль за якими з боку влади призводить до утвердження фізичного насилля, що проявляється у посиленні її репресивних дій та системному вияві агресивних, силових форм спротиву. Але це домінування форми фізичного насилля над іншими не є стихійним, а передбачає організацію рішень щодо його застосування і ця організація потребує, з одного боку мобілізацію ресурсів, а з іншого – гарантованість реалізації. Утвердження нових норм та правил передбачає соціальну "сакралізацію" насилля, яке виступило інструментом руйнування старих. У такому разі насилля у суспільній свідомості інтерпретується як початок певної системи, що спричинила селекцію легітимізованих нових норм правил. Це може супроводжуватися введенням нового літочислення від появи цієї системи, нового трактування історії, її поділу на доісторію та власне історію, упровадження нових культурних та політичних ритуалів.

У період же поступального розвитку фізичне насилля утворює відповідні пограничні бар'єри для встановлення альтернативи уникнення, яка по своїй суті конститує владу. Застосування сили як і насилля лежить виключно у правовій площині і має, переважно, демонстративний характер, який передбачає усвідомлення індивідами наявності у влади сили, провокування якої здатне спричинити здійснення нею фізичного насилля. Вироблення механізмів пригнічення та усунення останнього призводить до появи форм насилля, застосування яких потребує від суб'єкта раціонального пояснення об'єкту чи об'єктам його необхідність. Фізичне насилля, у такий спосіб, виступає образом подій, які необхідно уникнути, оскільки в історичній пам'яті суспільства закарбовано наслідки його застосування.

Структурне насилля визначається як "тихе" насилля соціальної нерівності та несправедливості, які так само знищують життя людей, чи несуть їх загрозу, але не прямою дією, нападками, а неминучими злиднями, голодом, епідеміями і т. д. або крайньою несвободою [4: 18]. Поняття "структурне насилля" ввів у науковий обіг Й. Гальтунг у праці "Насилля, мир і пошук миру". Насилля, за Й. Гальтунгом, вбудовано у структуру і виявляється як нерівномірна влада і, відповідно, як нерівні життєві можливості" [9: 171]. Відтак, нерівномірність розміщення ресурсів щодо отримання доходів, освіти, медичних послуг призводить і до нерівномірності влади щодо їх розподілу. Важливою характеристикою здійснення насилля репресивними структурами є підтримка, узгодженість дій людей, в т. ч. і тих, на кого воно й спрямовується.

Системне насилля С. Жижек трактує як насилля, притаманне системі. Це – фізичне та непрямі форми насилля (в т. ч. загрози насилля), які підтримують відносини панування та експлуатації. У соціальних умовах глобального капіталізму реалізація системного насилля передбачає також "автоматичне" створення

виключених та зайвих людей (напр., безпритульних, безробітних). Дірк Бекер запропонував поняття "системне насилля" на позначення взаємозв'язку між застосуванням насилля у суспільстві та переробкою його засобами масової інформації [10: 69]. Мова йде передусім про функцію зарахування (стигматизації) дій до насилля, про виокремлення діючої та інтенційної складових насилля. Зарахування до насилля викликає асиметрію між суб'єктом і об'єктом, яка у системі комунікації спрощується. Але у соціальних системах насилля використовується для зведення комунікації до дії, що призводить до констатації неможливості його подолання, водночас Д. Бекер дійшов висновку, що у системах, в яких комунікація ґрунтується на переживаннях, а не вчинках (зокрема, в релігії, науці, мистецтві) вона, комунікація, втрачає насильницький характер. Таким чином, системне насилля завдяки функції стигматизації протидіє трансформаційним процесам. Воно реалізовується відповідними соціальними інституціями, які здійснюють контроль на основі розроблених та утверджених у законах системи "соціальних порядків" та через комплекс механізмів залякування, до яких входять небезпека застосування до порушників "порядків" смертної кари, позбавлення свободи, фізичне та психічне покарання, загроза "соціальної смерті".

Висновки. Розглядаючи типологію форм насилля за суб'єктом і спрямованістю, виокремлюють самоспрямоване, міжособистісне та колективне насилля. Перші дві форми мають опосередкований вплив на соціальні трансформації: як провокації, яка спричинить початок структурних трансформаційних процесів; як типовості, що стає масовістю. Соціальне насилля виражається у політичній, економічній та колективній формах. Політичне насилля має організаційний характер і спрямоване на запобігання ірраціональному насиллю, під час соціальних трансформацій актуалізується революційне та концентроване насилля. У залежності від наявності суб'єкта дії (актора) та відповідно до нього характеру соціального вияву виокремлюються наступні форми насилля: фізичне, структурне, системне. Використання фізичного насилля дозволяє у період соціальних трансформацій на основі страху фізичного болю заперечити визначені його суб'єктом як неактуальні соціальні норми та правила. Здійснення насилля репресивними структурами характеризується підтримкою, узгодженістю дій людей, в т. ч. і тих, на кого воно й спрямовується. Системне насилля реалізується у відповідних соціальних інституціях, які здійснюють контроль на основі розроблених та утверджених у законах системі "соціальних порядків" та через систему механізмів залякування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. World report on violence and health / Edited by Etienne G. Krug, Linda L. Dahlberg, James A. Mercy, Anthony B. Zwi and Rafael Lozano. – Geneva : World Health Organization, 2002. – 346 p.
2. Gudehus C. Verfolgten Helfen. Heuristiken und Perspektiven (am Beispiel des Holocaust) [Електронний ресурс] / Christian Gudehus // Online Encyclopedia of Mass Violence : http://www.massviolence.org/Article?id_article=783.
3. Ferretti V. Radiographie der kollektiven Gewalttätigkeit. Untersuchungen zu einem kulturellen Fehl [Електронний ресурс] / Vittorio Ferretti ; [1st Edition in German, as paperback]. – 2015. – Режим доступу : https://www.academia.edu/15617848/RADIOGRAFIE_DER_KOLLEKTIVEN_GEWALT%3%84TIGKEIT.
4. Nolting H.-P. Psychologie politischer Gewalt : drei Ebenen / Hans-Peter Nolting // Krieg und Frieden. Handbuch der Konflikt- und Friedenspsychologie ; [Gert Sommer, Albert Fuchs (Hrsg.)]. – Weinheim, Basel, Berlin : Beltz Verlag, 2004. – S. 18–30.
5. Mider D. Determinants of political violence : A study of the literature / Daniel Mider // Journal of social science studies. – 2014. – Vol. 1, No. 2. – P. 177–197.
6. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / Карл Маркс ; [авт. предисл. Ф. Энгельс], пер. с нем. – М. : Политиздат, 1973. – Т. 1. Процесс производства капитала. – 1973. – 907 с.
7. Benjamin W. Metaphysisch-geschichtsphilosophische Studien. Zur Kritik der Gewalt / W. Benjamin // Benjamin W. Gesammelte Schriften (unter Mitw. von Theodor W. Adorno und Gershom Scholem, hrsg. von Rolf Tiedemann und Hermann Schweppenhäuser) / W. Benjamin. – Frankfurt a. M. : Suhrkamp, 1972. – Band. II. 1. – 1991. – S. 179–204.
8. Бухарин Н. И. Экономика переходного периода / Н. И. Бухарин // Проблемы теории и практики социализма. – М. : Политиздат, 1989. – С. 94–176.
9. Galtung J. Violence, Peace, and Peace Research / Johan Galtung // Journal of Peace Research. – 1969. – Vol. 6, No. 3. – P. 167–191.
10. Бекер Д. Понятие системного насилия / Дирк Бекер // Проблемы теоретической социологии. – СПб. : "Петрополис", 1994. – С. 55–72.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. World report on violence and health / Edited by Etienne G. Krug, Linda L. Dahlberg, James A. Mercy, Anthony B. Zwi and Rafael Lozano. – Geneva : World Health Organization, 2002. – 346 p.
2. Gudehus C. Verfolgten Helfen. Heuristiken und Perspektiven (am Beispiel des Holocaust) [Elektronnyi resurs] / Christian Gudehus // Online Encyclopedia of Mass Violence : http://www.massviolence.org/Article?id_article=783.
3. Ferretti V. Radiographie der kollektiven Gewalttätigkeit. Untersuchungen zu einem kulturellen Fehl / Vittorio Ferretti ; [1st Edition in German, as paperback]. – 2015. – Rezhym dostupu : https://www.academia.edu/15617848/RADIOGRAFIE_DER_KOLLEKTIVEN_GEWALT%3%84TIGKEIT.
4. Nolting H.-P. Psychologie politischer Gewalt: drei Ebenen / Hans-Peter Nolting // Krieg und Frieden. Handbuch der Konflikt- und Friedenspsychologie ; [Gert Sommer, Albert Fuchs (Hrsg.)]. – Weinheim, Basel, Berlin : Beltz Verlag, 2004. – S. 18–30.

5. Mider D. Determinants of political violence : A study of the literature / Daniel Mider // Journal of social science studies. – 2014. – Vol. 1, No. 2. – P. 177–197.
6. Marks K. Kapital. Kritika politicheskoy ekonomii [Capital. Political Economy Criticism] / Karl Marks ; [avt. predisl. F. Engels], per. s nem. – M. : Politizdat, 1973. – Т. 1. Protsess proizvodstva kapitala. – 1973. – 907 s.
7. Benjamin W. Metaphysisch-geschichtsphilosophische Studien. Zur Kritik der Gewalt / W. Benjamin // Gesammelte Schriften (unter Mitw. von Theodor W. Adorno und Gershom Scholem, hrsg. von Rolf Tiedemann und Hermann Schweppenhäuser). – Frankfurt a. M. : Suhrkamp, 1972. – Band. II. 1. – 1991. – S. 179–204.
8. Buharin N. I. Ekonomika perehodnogo perioda [Transition Economy] / N. I. Buharin // Problemy teorii i praktiki sotsializma [Problems of Socialism Theory and Practice] / N. I. Buharin. – M. : Politizdat, 1989. – S. 94–176.
9. Galtung J. Violence, Peace, and Peace Research / Johan Galtung // Journal of Peace Research. – 1969. – Vol. 6, No. 3. – P. 167–191.
10. Beker D. Ponyatie sistemnogo nasiliya / Dirk Beker // Problemyi teoreticheskoy sotsiologii. – SPb. : "Petropolis", 1994. – S. 55–72.

Слюсар В. Н. Социальное насилие: содержание и формы реализации в трансформационных процессах.

В статье анализируются различные классификации форм насилия. Автор рассматривает типологизацию насилия по субъекту и направленности, выделяя самонаправленное, межличностное и коллективное насилие в контексте их реализации в периоды социальных трансформаций. Также автор акцентирует внимание на политическом (в т. ч. революционном и концентрированном) и экономическом насилии, выявляет особенности реализации физического, структурного и системного насилия.

Ключевые слова: насилие, формы насилия, социальное насилие, коллективное насилие, физическое насилие, структурное насилие, системное насилие.

Slyusar V. N. Violence: Content and Forms of Realization in the Transformational Processes.

Modern socio-political processes in the Ukrainian society are indicated by weakening of those forms of violence associated with political and economic spheres, and domination of others- violence by organized groups spontaneous, irrational violence. Violence as an ontological characteristic of social existence appears in the fullness of his forms, but social transformation processes show some form dominate over others. It defines the deterministic role of violence concerning – the nature of social transformations, that actualizes scientific research regarding the determination of its forms and the establishment of laws, their approval in specific historical stages of social development. This article analyzes the various classifications of forms of violence. Considering the typology of forms of violence and focus on the subject, distinguish self-directed, interpersonal and collective violence. The first two forms have an indirect impact on social transformations: as provocation that will cause the beginning of structural transformation processes; as typicality that becomes massive. Social violence is expressed in political, economic and collective forms. Political violence has organizational character and is aimed at preventing the irrational violence, during the social transformations are actualized the revolutionary and concentrated violence. Depending on the availability of the subject of action (actor) and according to him the nature of social expression distinguish the following forms of violence: physical, structural, system. The use of physical violence allows in the period of social transformations on the basis of fear of physical pain to deny defined by its subject as irrelevant social norms and rules. Implementation of violence by repressive structures characterized by the support, coordination of people actions even those to whom it is directed. Systemic violence is implemented in the relevant social institutions, which exercise control based upon developed and established in the law system of "social order" and through the mechanisms of intimidation.

Key words: violence, forms of violence, social violence, collective violence, physical violence, structural violence, systemic violence.

ЗМІСТ

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ	5
П. Ю. Саух. Філософія та методологія стратегії полікультурної освіти.....	5
Н. В. Барна. Феноменологія сприйняття предметного середовища у вимірі естетичного аналізу	10
Р. Туровський "Аскетична антропологія" Євагрія з Понта (345–399)	15
В. І. Башманівський. Міжкультурний діалог у інтернет-виданнях Житомирщини за 2013-2014 роки.....	23
О. В. Богомолець. Наречення та освячення дитини в язичницькій та християнській традиції: спадкування чи протиставлення.....	28
Д. Гьокхан. Сучасні міграційні процеси: проблема адаптації та інтеграції мігрантів в об'єднаній Європі	35
Л. Я. Зайко. Дискурс як протиположна мовним маніпуляціям мас-медіа.....	45
Ю. В. Ковтун. Патріотичне виховання військовослужбовців як основа становлення української національної еліти.....	49
М. А. Козловець. Історіософський дискурс транзитивності сучасного українського суспільства	54
В. В. Кузін. Постколоніальний автор як інтерпретатор культури	62
Аида Мамед кызы Юсифзаде. Достоинство как высшая моральная ценность и его аспектуальное утверждение	72
М. В. Мельник. Християнські цінності як чинник демократизації сучасного українського суспільства	76
М. С. Мельничук. Антихристиянські та сатанинські мотиви у формуванні ідейного стрижня "металічної" музики: релігійно-мистецтвознавчий аналіз	81
Муслим Гатам оглы Назаров. Традиции азербайджанского высшего образования в контексте интеграции в европейское образовательное пространство	85
Н. В. Нємцева. Принципи біомедичної етики та її соціально-психологічні реалії в Україні	90
Н. А. Никульчев, М. С. Смирнова. Святость как ключевая философская категория христианского дискурса.....	96
В. В. Остапова. Отшельничество: бытие между социумом и сакральным опытом	101
Л. В. Піддубна. Кіберпростір як відображення трансформацій інформаційної економіки	107
О. М. Підскальна. Мультикультуралізм як філософська концепція	113
В. М. Попович. Духовні цінності як основа морально-етичної компетентності священнослужителя (в контексті впровадження компетентнісного підходу в систему богословської освіти)	121
В. М. Слюсар. Соціальне насилля: зміст і форми реалізації у трансформаційних процесах.....	127
М. Г. Тофтул. Естетичне відношення людини до дійсності	133
О. В. Чаплінська. Ж.-Л. Нансі : філософські роздуми про тіло	137
О. М. Чугай. Моральний вимір економічної глобалізації в концепті сучасної філософсько-світоглядної парадигми.....	142
О. А. Ярош. Вплив філософсько-релігійних парадигм на формування і розвиток католицького сакрального музичного мистецтва : період патристики і раннього середньовіччя	147
НАУКОВЕ ЖИТТЯ	152
До проблеми дослідження соціальної активності у контексті феномена волі	152
Олександр Кирилович Ткаченко (до 70-річчя від дня народження)	155